

Presídlenie Slovákov z Maďarska do Československa (propagačná činnosť Československej presídľovacej komisie a sťažnosti slovenských presídlencov počas výmeny obyvateľstva)

Zlatica Sáposová, Spoločenskovedný ústav, Centrum spoločenských a psychologických vied
SAV, Košice, saposova@saske.sk

SÁPOSOVÁ, Zlatica. Presídlenie Slovákov z Maďarska do Československa (propagačná činnosť Československej presídľovacej komisie a sťažnosti slovenských presídlencov počas výmeny obyvateľstva). In *Človek a spoločnosť [Individual and Society]*, 2019, roč. 22, Supplement, s. 75-91. doi: <https://doi.org/10.31577/cas.2019.00.542>

Abstract:

The issue of population exchange after World War II between the Czechoslovak Republic and Hungary has produced a great amount of research among the Slovak and Hungarian historical community. Nevertheless, historians on both sides still need to carry out accurate research on various issues regarding the resettlement of the post-war population. Clarification of the individual facts of the events during the exchange of resettled Slovak people from Hungary to Slovakia is still awaiting some in-depth research.

Hungarian historiography has devoted much time to the issue of relocation (or deportation) of the Hungarian ethnic group from neighbouring countries to the territory of Hungary after World War II. Consciously or unconsciously, the circumstances and issues around the resettlement of Slovaks did not fall within its preferred research topics. (e.g. The wrongs committed against displaced Slovak people) Similarly, Slovak historiography has also neglected this issue. This presented contribution, therefore, aims to draw attention to the individual circumstances of the resettlement of Slovaks from Hungary to their new (and old) native country in some areas of Slovakia. The submitted paper focuses on the complaints and injustices of the displaced Slovak people at the time of resettlement in Hungary as well as on the agitation (propaganda) activities of the Czechoslovak Resettlement Commission among the Slovak inhabitants of Hungary. The Slovaks who signed up for resettlement soon met with serious social problems; the feeling of exclusion from the authorities of the Hungarian state and the surrounding Hungarian community in which they lived, as well as from the Slovak community - those Slovaks who did not sign up for resettlement - and quite often from their own families. The inhabitants from Hungary or the territory of today's Slovakia who participated in the voluntary or forcible population exchange often faced the opprobrium of society.

Keywords:

Population exchange. Deportation. Propaganda. Displaced persons. Complaints.

Po druhej svetovej vojne migračný pohyb prebiehajúci v strednej a juhovýchodnej Európe (približne 10 miliónov ľudí nútených – sčasti dobrovoľne opustiť svoju rodnú krajinu a presídlieť sa na územie iného štátu), súvisel najmä so zmenami štátnych hraníc s cieľom vytvorenia národných štátov.¹ Európa nechcela a čiastočne ani dodnes nechce hovoriť o príčinách a dôsledkoch, resp. aj o neúspechu vysídľovania a výmene obyvateľov dôsledkom druhej svetovej vojny.

Počas prvých mesiacov presunu obyvateľstva sa ukázalo, že tieto mechanické pohyby nedosiahnu svoj cieľ: nebolo možné presídlením obyvateľstva riešiť etnickú otázku jednotlivých štátov, nedalo sa zmeniť ich (multi) etnický charakter a urobiť z nich národné štáty. Hneď na začiatku daných migračných procesov (vyst'ahovanie, deportácie, výmeny obyvateľstva – dobrovoľne či nútené) vyplávala na povrch aj ich neľudskosť. Bolo jasné, že aplikácia princípu kolektívnej viny je neprípustná a ľudsky nespravodlivá, pretože jednotlivca na základe (národnostného) pôvodu nemožno potrestať za vinu vládnucej politickej elity.

Migračný pohyb obyvateľstva v Maďarsku po druhej svetovej vojne začal v prvom rade vyst'ahovaním nemeckého obyvateľstva, neskôr dobrovoľným presídlením časti maďarských Slovákov na územie Československej republiky a tiež presídľovaním významnej časti maďarského obyvateľstva z okolitých krajín, najmä z územia terajšieho Slovenska.²

Každý „dobrovoľne“ prihlásený presídlenec či zo Slovenska či Maďarska počas presídlenia utrpel krivdy. Pre jednoduchého človeka to bola z psychologického ako aj sociologického hľadiska veľmi náročná a ťažká fáza. Samotný priebeh výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom bol presiaknutý klamstvami, sľubmi.

¹ Migrácia sa dotkla najmä nemeckých obyvateľov v jednotlivých európskych krajinách: počet vyhnaných, utečencov z Poľska bol okolo 7-8 miliónov, z Československa 2,6-3 miliónov, Maďarska viac ako 200 tisíc. Z Juhoslávie sa odsťahovalo viac ako 250 tisíc nemeckých obyvateľov, 150 tisíc zavreli do pracovných táborov (z toho 60 tisíc neprežilo). Tí, ktorí prežili, sa stali druhoradými štátnymi občanmi a na začiatku 50. rokov utiekli z krajiny alebo ich úrady „proste prehodili“ cez maďarskú alebo rakúsku hranicu. Z Rumunska vysídlili 250 tisíc Nemcov. Obyvateľov s nemeckým pôvodom, nemeckým menom alebo menom nemecky znejúcim pozbierali do rumunských táborov a poslali ich do Gulagu (90% zo 60 tisíc nevinných civilov sa už nikdy nevrátilo domov). Paralelne s vysídlením a vyhnaním Nemcov prebiehala značná migrácia poľských, ukrajinských, bieloruských a ruských obyvateľov. 520 tisíc obyvateľov s ukrajinskou, bieloruskou, ruskou a litovskou národnosťou organizovane presídľili z Poľska na bývalé poľské územia pripojené k Sovietskemu zväzu, resp. do vnútorných regiónov Ukrajiny a Bieloruska.

Z bývalých regiónov východného Poľska respektíve z jednotlivých území Bieloruska a západnej časti Ukrajiny sa viac ako 1,5 miliónov obyvateľov s poľskou národnosťou presídľilo do Poľska. Z pobaltských štátov deportovali 300 – 350 tisíc obyvateľov (najmä inteligenciu) do vnútrozemia Sovietskeho zväzu, namiesto nich prist'ahovali (do východného Pruska a na západné pohraničné územia získané od Poľska) približne 2,5 milióna ruských kolonistov (osadníkov).

Na juhu Európy (na Balkáne) tiež prebiehal presun obyvateľov. 120 tisíc vysídlených Bulharov (z Trácie a gréckeho Macedónska) sa vrátilo v rokoch 1944 – 1945 naspäť do starej vlasti, a 100 – 150 tisíc bulharských Turkov (prinútili) medzi rokmi 1949 a 1951 sa dobrovoľne presťahovať do Turecka.

Neoddeliteľnou súčasťou európskeho migračného procesu po druhej svetovej vojne bola aj migrácia židovstva, ktorá prežila Holokaust, do Palestíny (dosť často sa na ňu zabúda). Do Izraelského štátu (po 14. máji 1948) presídľilo z Európy 111 tisíc, a medzi rokmi 1948 a 1955 ďalších 342 tisíc židovských obyvateľov.

Vid'. ROMSICS, Ignác. Az újraosztott köztés-Európa. In *Európai utas. Az európai együttműködés folyóirata*. ročník XIV, číslo 38. Príspevok môžete nájsť na stránke: <http://www.hhrf.org/europaiutas/20001/3.htm>

² Na územie Maďarska presídľili nielen z Československa, ale aj z Rumunska (130 tisíc) a Juhoslávie (65 tisíc). Počet odsťahovaných maďarských občanov v jednotlivých krajinách nevyvolával dramatické zmeny v počte maďarskej národnosti. Ich celkový stav v Rumunsku, Juhoslávii, Československu bol viac ako stotisíc.

Výmena obyvateľov bola „len“ prostriedkom v záujme politiky.³ Presídlení utrpeli hlboké psychické rany,⁴ ktoré sa „zakódovali“ aj do ich potomkov „... presídlenie bolo politickým aktom za účelom nie prinavrátiť Slovákov do ich pôvodnej vlasti, ale zbaviť sa politickými metódami Maďarov na Slovensku.“⁵

Do dnešného dňa, hoci slovenská a maďarská historiografia bohato publikovala práce o výmene obyvateľstva po druhej svetovej vojne medzi Československom a Maďarskom,⁶

³ „Súčasťou úsilia povojnovej československej politiky a jej programu vytvorenia národného štátu bola likvidácia maďarskej menšiny na Slovensku. Od roku 1943 Maďarov na Slovensku radili vedľa Nemcov. U oboch zdôrazňovali kolektívnu vinu za Mníchov, za rozbitie republiky aj spoluzodpovednosť za hrôzy okupačnej moci. ... Československá garnitúra, ktorú viedol E. Beneš uplatnila na presadenie likvidácie maďarskej menšiny všetky prostriedky, ktoré mala k dispozícii: Odsun, výmenu obyvateľstva, reslovakizáciu a tiež vnútornú kolonizáciu. Cieľ nebol dosiahnutý. Nás, presídlenecov z Maďarska sa týkal projekt výmeny obyvateľstva, ktorý zúfalo zlyhal. Zlyhal najmä preto, lebo v Maďarsku presídľovacia komisia nenašla toľkých maďarských Slovákov, ochotných k akcii.“ Štefan Markuš slovenský presídlenec. Oral History – Rozhovory o presídlení z Dolnej zeme (1946 – 1947). Dostupné na: <http://morsesadomnieva.blogspot.sk/2009/07/presidlenici-vymena-obyvateľstva-v-r.html>
Eduard Beneš v rokoch 1945 – 1946 chcel očistiť krajinu nielen od nemeckých obyvateľov, ale aj od maďarských. Zdôraznil, že Maďari majú len dve možnosti: alebo opustia krajinu alebo asimilujú. Keďže západní spojenci nedovolili jednostranné vystaňovanie Maďarov, Československo podpísalo dohodu o výmene obyvateľstva s Maďarskom 27. februára 1946, v ktorej sa na základe vzájomnosti – reciprocity dohodli na počte presídlených obyvateľov. ROMSICS, I. *Az újraosztott köztés-Európa*, online: <http://www.hhrf.org/europaiutas/20001/3.htm>

⁴ Presídlenecov z Pitvaroša presídlili medzi maďarské obyvateľstvo do viacerých obcí. Rozptýlenie medzi maďarské a neevanjelické obyvateľstvo do viacerých obcí považovali Pitvarošania za veľkú nespravodlivosť a krivdu, ako aj nespĺnenie sľubov pri agitácii na presídlenie. „*Tlak maďarského elementu z hľadiska materinčiny i každodenného života je ešte stále ťažkou skúškou pre pocity presídlených Slovákov. Pred presídlením žili totiž v kompaktných celkoch (v Slovenskom Komlóši, Sarvaši, atď.) a v každodennom živote neprichádzali do styku s Maďarmi. A teraz ? Sú roztrhaní na malé skupiny a denne sú nútení znášať tlak nepriateľského okolia. Presídlení sú v práve žiadať od všetkých zodpovedných činiteľov, aby múdrymi opatreniami zlepšili ich situáciu. Áno, presídlení očakávajú, že vládni činitelia pochopia potrebu, aby sa zamedzilo tomu dusivému smradu, ktorý ak sa mu nezabráni, bude mať za následok likvidáciu slovenského spoločenstva.*“ Rozhovor s Ondrejom Beňom v bratislavskom týždenníku *Náš Narod*, cituje SZALATNAI, Rezső. *Kisebbségben és igazságban*. Bratislava : Madách, 1970, s. 406.

⁵ Štefan Markuš slovenský presídlenec. Oral History – Rozhovory o presídlení z Dolnej zeme (1946 – 1947). Príspevok môžete nájsť na stránke:

<http://morsesadomnieva.blogspot.sk/2009/07/presidlenici-vymena-obyvateľstva-v-r.html>

⁶ ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993; ŠUTAJ, Štefan. *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*. Prešov : Universum, 2005; ŠUTAJ, Štefan. *"Akcia Juh" – Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993; VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu: 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002; BOBÁK, Ján. *Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom: 1947 – 1948*. Bratislava : Kubko Goral, 1996.; PETRÁŠ, René. *Mezinárodní právo a transfery obyvateľstva po druhú svetovú válku*. In Sáposová, Zlatica; Šutaj, Štefan. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov, Universum 2010 s. 36-49; VACULÍK, Jaroslav. *K výmene obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom*. In Sáposová, Zlatica; Šutaj, Štefan. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010; ŠUTAJ, Štefan. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom – migrácie a Slovensko – výskum a výsledky*. In Sáposová, Zlatica; Šutaj, Štefan. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010; GREŽDOVÁ, Helena. *Činnosť Československej presídľovacej komisie v Budapešti*. In Sáposová, Zlatica; Šutaj, Štefan (eds.) *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 163-179; KUGLER, József. *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön*. Budapest : Osiris Kiadó-MTA Kisebbségkutató Műhely, 2000; KUGLER, József. *A csehszlovák–magyar lakosságcsere népeségföldrajzi vonatkozásai a délalföldi régióban*. Online: <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/1997/ProMino97-1-05-Kugler.pdf>
UJVÁRY, Zoltán. *Bezdomovcom v rodnej zemi : deportácia Maďarov do Čiech*. Dunajská Streda : Lilium Aurum, 1997; TÓTH, Ágnes. *Migrationen in Ungarn : 1945-1948*. München : Oldenbourg, 2001; POPELY Árpád. *A lakosságcsere területi szempontjai és etnikai következményei*. Príspevok môžete nájsť na stránke: <http://www.nogradhistoria.eu/data/files/186641611.pdf>

existujú v danej problematike ešte dostatočne nepreskúmané oblasti. Archívy ešte stále skrývajú množstvo zaujímavých dokumentov, ktoré môžu pomôcť pri objasnení a odhalení osudov jednotlivých ľudí, ktorí boli ako realizátori, či ako „postihnutí“ zainteresovaní do týchto migračných pohybov.

Predkladaná práca sa zameriava na sťažnosti a krivdy slovenských presídlencov v čase presídľovania v Maďarsku ako aj na agitačnú (propagandistickú) činnosť Československej presídľovacej komisie medzi slovenskými obyvateľmi Maďarska prostredníctvom archívnych materiálov z archívu Ministerstva zahraničných vecí Československa (Praha) a Maďarského národného archívu (Budapešť).⁷ Štúdiá čerpá informácie aj zo spomienok niektorých účastníkov presídlenia, z článkov uverejnených v dobových periodikách ako aj z prejavov jednotlivých členov Slovenskej národnej rady odznených na jednotlivých zasadnutiach SNR.

Druhotným cieľom príspevku je upriamiť pozornosť bádateľov na bohatosť doposiaľ nespracovaných archívnych materiálov, na ich dôkladné preštudovanie a na používanie metódy objektívnej kritiky pri získavaní údajov a informácií z jednotlivých dokumentov.

Problematika presídlenia slovenských obyvateľov sa dá skúmať v dvoch územných rovinách: slovenskí presídlenci na území Maďarska a presídlenci v novom domove na území dnešného Slovenska. Predkladaný príspevok skúma problematiku v prvej rovine a neanalyzuje kontroverzné interpretácie problematiky slovenských presídlencov.

Po pražských rokovaníach bola 27. februára 1946 v Budapešti podpísaná československo-maďarská dohoda o výmene obyvateľstva.⁸ Československá strana (najmä slovenská) dohodu o výmene obyvateľstva zaradila medzi „činy národa, ktoré ostanú v jeho dejinách zapísané trvalo.“⁹

Na základe dohody (Dodatok k čl. III.) od 4. marca 1946 „Československá presídľovacia komisia a jej orgány behom šiestich týždňov po podpísaní smluvy môžu robiť propagandu, rozširovať tlač, môžu zorganizovať v každej obci dva verejné prejavy a použiť k tomuto účelu akýchkoľvek propagačných prostriedkov, ba aj budapeštianskeho rozhlasu“ medzi obyvateľmi so slovenskou národnosťou na území Maďarska.¹⁰

⁷ Z archívnych materiálov boli preštudované dokumenty, ktoré sa týkali slovenských presídlencov, (napr.: sťažnosti slovenských presídlencov, informácie o počte prihlásených na presídlenie, zoznamy presídlencov, správy o činnosti Československej presídľovacej komisie, ... atď.).

⁸ Slovenskí baníci s rodinami a bezzemkovia z Maďarska prichádzali na Slovensko už niekoľko mesiacov pred podpisom Dohody. „Do Handlovej prednedávnom presídlili 22 rodín z Maďarska, ktoré sú dnes úplne zapojené do pracovného pomeru. Najnovšie je nahlásených 100 rodín z Tatabánye a Bánhydy, ktoré budú hromadne prepravené našimi vojenskými autami do Komárna. Týmto sa venuje z našej strany osobitná starostlivosť, pripravuje sa pre ne 100 rodinných domkov opustených Nemcami, ktoré Osídľovací úrad dáva urýchleným tempom do poriadku. ... Túto akciu treba uskutočniť urýchlene, aby Handlovské uhoľné bane začali čo najskôr s plnou ťažbou.“ Ako pokračuje kolonizácia v Handlovej? *Národná obroda*, november 1945, citovaná podľa: V októbri 1945 začali na Slovensko prichádzať prví presídlenci <http://www.vtedy.sk/v-oktobri-1945-zacali-na-slovensko-prichadzat-prvi-presidlenci>

⁹ „Výmena menšín zaraďuje sa takto medzi najdôležitejšie historické udalosti nášho národného života. Predstavuje ona, a to zaiste plným právom, splnenie túžob slovenských generácií, ktorým osud slovenskej menšiny v Maďarsku nikdy nebol ľahostajný. Tento akt je symbolickým splnením túžob nášho národa, za záchranu ktorého viedli oslobodzovací boj štyri slovenské generácie – Štúrovci, Hurbanovi dobrovoľníci v rokoch meruósmich, Matičiari, legionári a ktorý vyvrcholil napokon v našom Národnom povstaní.“ Vystúpenie povereníka pre informácie Dr. Samuela BELLUŠA v SNR. Digitálna knižnica > SNR 1945-1946 > Stenoprotokoly > 16. schůze > Úterý 26. února 1946. Online: <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/016schuz/s016006.htm>

¹⁰ „ Na propagáciu môže sa použiť všetkých prostriedkov, plagátov, tlače, výziev v novinách, schůdzi atď. Mimo verejných prejavov, propagácií, môžu byť konané aj divadelné predstavenia, spevácke súbory atď. Všetci títo

Už počas bilaterálnych diplomatických rokovaní (pred podpísaním zmluvy) československé vedenie vypracovalo plán, ktorý mal motivovať k presídleniu čo najväčšiu časť slovenského obyvateľstva v Maďarsku. Každopádne v ďalších dňoch, vo veľmi krátkom čase po podpísaní dohody (od 4. 3. 1946), Československá presídľovacia komisia zriaďovala náborové okrsky.¹¹ Ústredie sa umiestnilo v budove bývalého Československého vyslanectva na ulice Rózsa Ferenc 61.

Na čele Československej presídľovacej komisie stál vládny zmocnenec Dr. Daniel Okáli, v jej štruktúrach pracovalo spočiatku 314 zamestnancov, ktorých počet postupne narástol na 765.¹² Na začiatku vytvorili 16 okrskov, neskoršie (od polovice marca) ich znova rozdelili a vytvorili 18. Okrem miest s najväčším počtom slovenského etnika (ako Budapešť, Békešská Čaba) aj mestá s menším počtom obyvateľov slovenskej národnosti (napr. Felsőpetény, Forró) ako aj veľmi malé obce sa stali centrom okrskov.¹³ V každom okrsku pracoval 15 – 30 členný samostatný výbor, ktorý ochraňovali ozbrojení vojaci zvyčajne pod vedením dôstojníka. Výbory boli aj technicky dobre vybavené, disponovali jedným nákladným vozidlom, motocyklom s prívesom. V kanceláriách sa nachádzal rozhlas, písací stroj a iné kancelárske potreby. Výbory medzi sebou komunikovali pomocou krátkovlnných vysielaciek.¹⁴

Československá presídľovacia komisia za šesť týždňov (od 4. marca do 18. apríla 1946) vykonávala intenzívnu agitáciu za presídlenie a súčasne „sčítanie“ Slovákov v Maďarsku vlastnou metodikou,¹⁵ ktorou sa jej do mája 1946 podarilo nájsť 453 tisíc Slovákov. „Slovákov v Maďarsku je podľa našich štatistík a odhadov cez 300 tisíc, z ktorých 250 tisíc je národne plne uvedomelých, z ktorých môžeme čakať, že sa značná čiastka prihlási a presťahuje do vlasti. Približný odhad je asi okolo 120 až 180 tisíc Slovákov, ktorí sa môžu prinavrátiť späť do vlasti.“¹⁶

činitelia, ktorí budú propagandu prevádzať, musia sa vyvarovať počinov, ktoré sa nesrovnávajú so suverenitou Maďarskej republiky, a ktoré by boli proti cti maďarského ľudu.“ Vystúpenie Dr. Jána ČECHA, člena SNR, predseda Osídľovacieho úradu v SNR. Digitálna knižnica > SNR 1945-1946 > Stenoprotokoly > 16. schůze > Úterý 26. února 1946. Online: <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/016schuz/s016006.htm>

¹¹ POPELY, Árpád (ed.). *Spisy k dějinám Maďarů v Československu*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2008. 430 s.

¹² Členov výborov/komisií tvorili: učители, profesori, faráři, podnikatelia, roľníci, baníci, študenti atď. S nimi prišli filmári, divadlá, spevácke a tanečné zbory, pracovníci Československého rozhlasu ... atď.

¹³ V Maďarsku sa vytvorilo 18 oblastných úradov: 1. oblasť I. Budapest (1946 – 1948), 2. oblasť II. Pilis (1946 – 1948), 3. oblasť III. Aszód (1946 – 1948), 4. oblasť IV. Kiskőrös (1946 – 1948), 5. oblasť V. Esztergom (1945 – 1948), 6. oblasť VI. Bánhida (1945 – 1948), 7. oblasť VII. Felsőpetény (1945 – 1948), 8. oblasť VIII. Balassagyarmat (1946 – 1948), 9. oblasť IX. Salgótarján (1945 – 1948), 10. oblasť X. Miskolc (1946 – 1948), 11. oblasť XI. Forró (1946), 12. oblasť XII. Sátoraljaújhely (1946 – 1948), 13. oblasť XIII. Nyíregyháza (1946 – 1948), 14. oblasť XIV. Szarvas (1945 – 1948), 15. oblasť XV. Békéscsaba (1946 – 1948), 16. oblasť XVI. Tótkomlós (1946 – 1948), 17. oblasť XVII. Gyöngyös (1946 – 1947), 18. oblasť XVIII. Pécs (1946 – 1948). KUGLER József. *Szlovákok áttelepítése Magyarországról*. Online: <http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/02-02/ch08.html>

¹⁴ Az 1946. évi Csehszlovák Különbizottság magyar összekötőinek közös jelentése. Kelt Budapesten. 1946. július 30. In. *Hatvan éve történt: csehszlovák – magyar lakosságcsere. A Barátság melléklete*. Budapest : MTA Kisebbségkutató Intézete, s. 7-12.

¹⁵ Jednalo sa o prieskum, v rámci ktorého pracovníci ČsPK navštívili dediny so slovenským obyvateľstvom a na základe konzultácií s miestnymi Slováckmi „určili“ počet slovenských obyvateľov (nešlo o štandardné sčítanie obyvateľov).

¹⁶ Dr. Ján Čech, člen SNR a predseda Osídľovacieho úradu. Digitálna knižnica > SNR 1945-1946 > Stenoprotokoly > 16. schůze > Úterý 26. února 1946. Online: <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/016schuz/s016006.htm>

Správa o československej národnostnej otázke v Maďarsku vypracovaná s Antifašistickým Frontom Slovanov (ďalej AFS) obsahovala číselné údaje (odhady) o počte Slovákov žijúcich v Maďarsku. Odhad AFS bol 450 tisíc

Fakt, že slovenská menšina¹⁷ bola málopočetnejšia v Maďarsku, ako maďarská na Slovensku (približne iba pätinu maďarskej menšiny v Československu), bol československými úradmi ignorovaný. Výsledky sčítania obyvateľstva v medzivojnovom období v Maďarsku nepotvrďovali také údaje o počte slovenských obyvateľov žijúcich v Maďarsku, aby sa na ich základe mohli uskutočniť „predstavy“ o masovom presídlení Slovákov.¹⁸ Pritom aj minister zahraničných vecí Maďarska János Gyöngyösi upozornil československé úrady, že ich zistenia o počte Slovákov žijúcich v Maďarsku sú nereálne a prehnané.

Presídľovacia komisia napriek tomu, že mala k dispozícii dostatočné finančné, materiálne prostriedky a ich prácu podporili členovia Antifašistického Frontu Slovanov (ďalej AFS)¹⁹ v Maďarsku ako aj jeho tlačový organ *Sloboda*²⁰ nedokázala presvedčiť slovenských obyvateľov na presídlenie v plánovanom počte. S jej výsledkami nebola československá vláda ani zďaleka spokojná, na presídlenie sa prihlásilo nepatrné množstvo ľudí.

O činnosti presídľovacej komisie podrobne referoval na schôdzi SNR 14. mája 1946 jej člen a súčasne poslanec SNR Andrej Žiak. Z jeho referátu sa dozvieme, aké propagačné prvky používali členovia Presídľovacej Komisie na presvedčenie slovenských občanov.²¹ „...Štatisticky nie sú zachytené návštevy v rodinách, menšie zhromaždenia, no číselne vyjadrená námaha pri organizovaní verejných zhromaždení,²² ktorých bolo v 133 obciach 227, s úhrnným počtom 100. 000 poslucháčov, 60 koncertov v 46 obciach s 37. 000 poslucháčmi, 81 divadelných predstavení v 62 obciach s 50. 000 účastníkmi, 170 kino predstavení v 113 obciach s 53. 000 účastníkmi. ...“²³ U miestnych, dedinských obyvateľov malo premietanie filmov (ako správy, krátke kultúrne filmy, burlesky, komédie) mimoriadne úspechy. Prácu agitátorov podporila aj „... Propagačná tlač, a to plagáty, brožúry, letáky, časopisy a knihy,²⁴ ... Účinne nám pomáhali v práci noviny zo Slovenska najmä "Národná

osôb. Na základe tejto správy (ktorá bola odoslaná do Prahy v novembri 1946) vytvorili slovenskí politici mylné plány o počte prihlásených Slovákov na presídlenie a údaj citovali vo svojich vystúpeniach. ČIERNA – LANTAYOVÁ, Dagmar. *Tradícia a dejiny. Vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949)*. Bratislava : TYPOSET print, spol. s r. o., 2009, s. 32.

¹⁷ O problematike identity vid' prácu Ondrej, FICERI. Teórie etnickej identity Kanchan Chandrovej a národnej indiferencie a možnosti ich uplatnenia pri historickom i etnologickom výskume jazykovo-kultúrne heterogénneho obyvateľstva juhoslovenských regiónov a miest. In *Slovenský národopis*, 2016, roč. 64, č. 3, s. 313-326.

¹⁸ Počet osôb so slovenským materinským jazykom v Maďarsku na základe sčítania obyvateľstva: 1900/192.227 osôb; 1910/165.317 osôb; 1920/141.877 osôb; 1930/104.786 osôb, 1941/75.877 osôb, 1949/25.988 osôb. TÓTH, István. *Szlovakok a 20. századi Magyarországon*. Online:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/szlovakok/fejzetek_a_mo_i_romanok_es_s_zlovakok_tort/pages/006_szlovakok.htm

¹⁹ BOBÁK, Ján. *Slováci v Maďarsku (1918 – 1945)*. Bratislava: Kubko Goral 1998. 53 s.; MOMKO, Miloš. *Antifašistický front Slovanov v Maďarsku*. Online. <http://www.oslovma.hu/XXX/AntiFFSM.pdf>

²⁰ MOLNÁR, Imre. *A Sloboda című magyarországi szlovák lap 1945 és 1947 között*. Online:

http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf14.pdf

²¹ „... a to živé slovo, tlač, umelecké súbory, rozhlas v Budapešti, a napokon organizované zájazdy Slovákov z Maďarska na Slovensko. Osobný styk v rodinách, na divadelných predstaveniach, na koncertoch, a potom na verejných zhromaždeniach, pôsobil mohutne a bezprostredne. ...“ Andrej ŽIAK člen presídľovacej komisie a súčasne poslanec SNR. Schôdzi SNR 14. mája 1946. Digitálna knihovna > SNR 1945-1946 > Stenoprotokoly > 16. schůze > Úterý 26. února 1946. Online: <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/016schuz/s016006.htm>

²² Na verejných zhromaždeniach často pozvali slávnostných rečníkov zo slovenskej politickej elity.

²³ Andrej ŽIAK člen presídľovacej komisie a súčasne poslanec SNR. Schôdzi SNR 14. mája 1946. Digitálna knihovna > SNR 1945-1946 > Stenoprotokoly > 16. schůze > Úterý 26. února 1946. Online: <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/016schuz/s016006.htm>

²⁴ Na základe údajov Juraja Zvaru uviedol Németh Zoltán v práci nasledovné údaje: Československá presídľovacia komisia v Maďarsku počas svojej činnosti rozdala 790 tisíc slovenských časopisov, 490 tisíc brožúrok, 540 tisíc letákov a viac tisíc kníh vo 133 obciach, na 277 náborových zhromaždeniach v rámci 266

*obroda", obrázkové prílohy, "Času", "Pravdy", detský časopis "Slniečko" a časopis AFS v Maďarsku "Sloboda", ktorý je úradným orgánom našej Komisie. Slovákom v Maďarsku dali sme 100. 000 časopisov, brožúr, kníh, ..."*²⁵

Do propagačnej aktivity patrili aj organizované pobyty. Týždenne pre 8 – 10 dedinčanov z jednotlivých obcí umožnili návštevu Slovenska, kde ich slávnostne privítali, pohostili, navštívili závody, zúčastnili na oficiálnych audienciách, organizovali im prehliadkové zájazdy. Pobyty pre účastníkov spríjemnili darčekom (šaty, obuv, kabáty, cukor, čokolády, vreckové). Účastníci zájazdov cez slovenský rozhlas posielali odkazy pre vlastných príbuzných do Maďarska. Predpokladalo sa, že títo účastníci sa stanú propagandistami medzi miestnymi obyvateľmi aj po ukončení kampane.

Propaganda Československej presídľovacej komisie pri prebudení slovenského národného povedomia sa ešte dôraznejšie sústreďovala na maďarské ekonomické problémy a s tým súvisiace existenčné neistoty.²⁶ *„Zdôraznili, že československé hospodárstvo je neporovnateľne lepšie ako maďarské; hodnota československej koruny je stabilná, a poľnohospodárstvo je prosperujúce, kým maďarské poľnohospodárstvo umiera; o maďarskom priemysle sa nedá ani hovoriť, všetko ide na reparáciu; rozvoj hospodárskeho života Maďarska kvôli vysokej reparácii bude dlhodobo obmedzený; Maďarsko je už druhý krát porazeným štátom; podľa československých výpočtov bude Maďarsko dvadsať percent z celkového príjmu päťdesiat rokov splácať, a danú reparáciu chce vymôcť z ľudu a nie z pánov, tak aj zo Slovákov žijúcich v Maďarsku; Maďarský hospodársky život je dlhodobo beznádejný, nevie zabezpečiť ani najpotrebnejšie pre ľudí : cukor, soľ, drevo a uhlie; zdroje na suroviny nemá, nádej na zahraničnú pomoc nemá; kým UNRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) účinne podporuje Československo, pre Maďarsko sotva niečo ostane."*²⁷

Neraz agitovali aj prostredníctvom nezodpovedných a nesplniteľných prísľubov o výhodách po presídlení na Slovensko (napr.: tých, ktorí sa prihlásia nemusia ísť na vojenskú službu, resp. keď sú vojakmi okamžite ich musia odzbrojiť, oslobodia ich od záťaže platby dane alebo sa nebudú musieť zúčastniť verejných prác. Agitátori navštívili aj príbuzných (rodiny) vojenských zajatcov a sľúbili im, že ich *otec, manžel, syn* bude prepustený mimo poradia a vráti sa skôr domov.

prednášok a pri 60 koncertoch. NÉMETH, Zoltán. A csehszlovák-magyar lakosságcsere Nyíregyháza 45 év távlatából. In *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 1992, č. 4, s. 512.

²⁵ Andrej ŽIAK člen presídľovacej komisie a súčasne poslanec SNR. Schôdzi SNR 14. mája 1946. Digitálna knižnica > SNR 1945-1946 > Stenoprotokoly > 16. schůze > Úterý 26. února 1946. Online:

<http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/016schuz/s016006.htm>

²⁶ Na propagačných letákok často sa objavovali nápisy: *„Chcete sa stať občanmi víťazného československého štátu? Chcete dobre platenú prácu v továrňach?" "Vás, maďarských Slovákov, Československá republika nielen presídlí, ale zabezpečí Vám aspoň také, ale aj lepšie ekonomické, kultúrne a sociálne prostredie, než v akom ste doteraz žili. Slovenský roľník z Maďarska bude obrábať úrodnú slovenskú zem, remeselník a živnostník bude pracovať v slovenských podnikoch, robotník v slovenských fabrikách a inteligencia v slovenských úradoch..."* *„Československá republika bola jedným z ekonomicky najsilnejších štátov a aj po ukončení vojny má najlepšie vyhliadky v Európe."* KUGLER, József. *Nehéz honcsere, Dilemmák a második világháború után*. Online: http://www.napkut.hu/naput_2007/2007_07/012.htm

²⁷ Az 1946. évi Csehszlovák Különbizottság magyar összekötőinek közös jelentése. Kelt Budapesten. 1946. július 30. In *Hatvan éve történt: csehszlovák – magyar lakosságcsere. A Barátság melléklete*. Budapest : MTA Kisebbségkutató Intézete, s. 7-12.

Podstatnú časť agitácie tvorilo zdôrazňovanie údajných či skutočných krívd, ktoré postihli Slovákov.²⁸ Rečníci a domáci spolupracovníci komisie sa snažili svojim poslucháčom zdôrazňovať myšlienku, že maďarské vedenie sa tak v minulosti ako aj teraz snaží o úplnú asimiláciu Slovákov a menšinovým požiadavkám necháva priechod len z taktických dôvodov a Slovákom bude najlepšie keď sa presťahujú na územie dnešného Slovenska (keď sa vrátia domov medzi svojich), lebo neskoršie sa už nebudú môcť slobodne rozhodovať.²⁹

V krajných prípadoch sa objavili aj názory, „že maďarský národ vlastne neexistuje – a čo je, to vykazujú len falšované štatistiky. Dominujú výlučne slovansky, nemecky a rumunsky znejúce mená v Maďarsku. Maďarský ľud je odsúdený na smrť, a s ním každý spolužijúci ... Maďarsko môže zachrániť len demokracia, ale maďarským imperialistom to nevyhovuje. Maďari nechcú demokraciu, lebo „panský národ“ opovrhne aj myšlienkou rovnosti. Pracovať nechcú, chcú sa len zabávať, tancovať ako v minulosti, lebo si zvykli na to, že namiesto nich pracujú iní. Prácu obchádzajú ale milionárom by chceli stať. Stali sa, ale milionárskym žobrákom. Tam, kde ostali grófi, povinnosťou Slovákov je ich vyhnáť. Maďari sú dobrí len na špekulácie, podporujú čierny obchod, celé maďarské obchodníctvo previedli do rúk Židov. Maďarsko je židovským štátom v Strednej Európe, obidva dozreli na to, aby boli z Európy vyhnaní.“³⁰

Výsledkom agitácie bolo, že približne 100 000 Slovákov alebo ľudí so slovenským pôvodom sa dobrovoľne prihlásilo na presídlenie na Slovensko (Tabuľka 1, Tabuľka 2).

Presídľovacia komisia svoju agitačnú činnosť skončila 22. decembra 1948. Dovtedy dokázala presvedčiť 73 273 Slovákov na presídlenie oproti 89 660 Maďarom. V interpretáciách o číselných údajoch slovenských presídlencov sa historici zhodujú.³¹

²⁸ „Vychádzajúc zo skutočnosti, že na území Maďarska žije vyše 450.000 Slovákov a Čechov bez menšinových práv a vopred odsúdených k národnej smrti a naopak na južných hraniciach Slovenska existuje silné maďarské kompaktné etnikum, došlo zo strany slovenských menšinových pracovníkov v Maďarsku k myšlienke vzájomnej výmeny obyvateľstva a návratu do ich vlasti. Ostatne zbaviť sa občanov maďarskej národnosti – obdobne ako vysídlenie Nemcov z ČSR – bolo integrujúcou súčasťou Košického vládneho programu, splneniu ktorého mala výmena obyvateľstva z Maďarska a ČSR napomáhať. Konečne i pracovný nábor do historických zemí, ako aj reslovakizačná akcia, mali slúžiť k tomu účelu.“ Národný archív ČR Praha, f. Úrad predsedníctva vlády, kart. 1115. Úryvky z konečnej správy o činnosti československej presídľovacej komisie a o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Bratislava, 20. január 1949.

²⁹ „Keď však otec zistil, že sa na presídlenie na Slovensko prihlásil skoro celý Pitvaroš a agitátori mu povedali vážny argument, že Mišo, rozhodni sa slobodne sám a choď radšej teraz s celou rodinou. Môžeš si vziať aj majetok a obidve kravy, alebo pôjdeš o dva týždne iba s dvadsaťkilovým čomagom (balikom) a sám. Tak si slobodne vyber čo bude pre teba lepšie. Otec s mamkou porozmýšľali a „slobodne“ sa rozhodli, že teda pôjdu radšej teraz a pôjdeme všetci.“ Presídlenec pán Svoreňa z Kolárova. Príspevok môžete nájsť na stránke: http://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1534

³⁰ Az 1946. évi Csehszlovák Különbizottság magyar összekötőinek közös jelentése. Kelt Budapesten. 1946. július 30. In. *Hatvan éve történt: csehszlovák – magyar lakosságcsere. A Barátság melléklete.* Budapest : MTA Kisebbségkutató Intézete, s. 7-12.

³¹ Číselne údaje presídlencov uvádza slovenský historik Š. Šutaj v počte 73 273 osôb (ŠUTAJ, Š.: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948.* Bratislava : SAV, 1993, s. 139), maďarský historik J. Kugler 59 774 osôb, a ten istý počet je udaný v konečnej správe o činnosti Československej presídľovacej komisie o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Samozrejme, že do úvahy treba brať aj osoby presťahované pred účinnosťou Dohody, podľa § 16 Piešťanského protokolu v počte 4 340 a osoby, ktoré odišli „na čierno“ podľa ZK 47 v počte 7 783. To znamená, že z Maďarska sa presťahovalo ešte okolo 12 000 osôb mimo proces presídlenia.

Tabuľka 1: Prehľad počtu prihlásených a presídlených Slovákov z Maďarska do ČSR

Obvod	Prihlásení na presídlenie	Skutočne presídlení	Časový harmonogram presídlenia										
			1946	1947	1948 podľa mesiacov								1948
					III	IV	V	VI	IX	X	XI	XII	
Budapest	9 350	4 375	1 486	2 142	32	4	34	8	108	92	92	245	747
Pilis	2 980	1 901	240	1 647	-	-	3	1	10	-	-	-	14
Aszód	5 283	2 630	283	912	32	5	124	462	782	-	-	30	1 435
Kiskőrös	2 641	1 617	40	1 491	1		81	-	4	-	-	-	86
Esztergom	1 386	3 601	935	1 605	-	40	5	-	13	242	716	45	1 065
Bánhida	6 502	3 521	1 003	1 350	446	179	417	3	38	2	36	27	1 148
Felsőpetény	2 212	1 340	130	388	103	698	21	-	-	-	-	-	822
Balassagyarmat	1 460	783	113	122	-	2	168	-	-	109	-	269	548
Salgótarján	2 181	981	318	170	-	-	-	-	4	443	46	-	493
Miskolc	6 100	2 535	862	1 237	-	-	1	1	202	-	54	178	436
Forró	612	131	60	59	-	-	-	-	12	-	-	-	12
Sátorajújhely	2 470	1 844	149	670	286	55	-	8	60	-	540	76	1 025
Nyíregyháza	6 065	4 508	576	3 417	5	2	3	-	3	432	-	70	515
Szarvas	5 691	4 229	846	2 823	1	197	2	8	304	-	-	52	564
Békéscsaba	17 266	11 743	618	7 340	3	752	902	461	112 9	160	270	128	3 785
Tótkomlós	12 956	10 832	446	9 940	1	9	1	3	16	-	416	-	446
Gyöngyös	3 308	2 405	297	1 905	-	-	-	8	195	-	-	-	203
Pécsi	958	750	214	441	2	-	-	-	1	-	-	92	95
Mimo obvodu	-	84	-	-	-	-	-	-	-	-	48	-	48
Spolu	95 421	59 774	8 612	37 679	912	11 923	176 2	963	288 2	148 0	224 9	131 2	13 463

Zdroj: Národný archív ČR Praha, f. Úrad predsedníctva vlády, kart. 1115

1. Podľa rozhodnutia č.8, 40, 29, 56, a 57 SK bolo presídlených.....59 774 osôb

2. Podľa rozhodnutia č.47 SK sa presťahovalo.....6 991 osôb

3. Podľa §-16 Protokolu účinnosťou Dohody bolo presídlených.....4 340 osôb

Podľa bodu 1,2 a 3 celkovo bolo presídlených.....71 105 osôb³²

³² Národný archív ČR Praha, f. Úrad predsedníctva vlády, kart. 1115, Prehľad počtu prihlásených a presídlených Slovákov z Maďarska do ČSR.

Tabuľka 2: Prehľad počtu prihlásených odsunutých a neodsunutých režimistoch roztriedených podľa jednotlivých oblastí s udaním počtu hj. a osôb, ďalej podľa povolania

Obvod	Prihlásených		Majetných		Nemajetných		Poľnohospodári		Robotníci		Živnostníci		Intelektuáli		Penzisti	
	Hj	o.	Hj	o.	hj	o.	hj	o.	Hj	o.	hj	o.	hj	o.	hj	o.
Budapest	151	284	29	93	122	221	2	9	83	142	32	74	25	49	9	10
Pilis	32	62	9	21	23	41	5	11	17	29	8	20	-	-	2	2
Aszód	56	125	24	53	32	72	12	38	30	52	9	28	3	5	2	2
Kiskőrös	36	85	16	47	20	38	7	28	21	44	8	13	-	-	-	-
Esztergom	66	165		75	44	90	11	39	40	92	11	28	2	3	2	3
Bánhida	37	70	8	20	29	50	3	6	21	36	6	13	5	11	2	
Felsőpetény	26	51	13	29	13	22	11	27	11	16	2	5	1	1	1	2
Balassagyarmat	13	46	8	29	5	17	5	13	3	8	4	23	1	2	-	-
Salgótarján	21	37	8	15	13	22	7	13	4	9	7	12	2	2	1	1
Miskolc	45	93	3	9	42	84	4	12	23	39	13	31	4	8	1	3
Sátoraljaújhegy	40	87	16	44	24	43	10	33	21	39	8	12	1	3	-	-
Nyíregyháza	81	208	31	106	50	102	22	86	47	78	11	43	1	1	-	-
Szarvas	71	185	23	77	48	108	8	32	45	113	17	38	-	-	1	2
Békéscsaba	98	196	23	58	75	138	11	42	66	104	17	45	-	-	4	5
Tótkomlós	58	129	33	89	25	40	22	60	27	43	8	23	1	3	-	-
Pécsi	62	145	3	13	58	132	3	13	47	107	10	22	1	1	1	2
Spolu	893	1968	269	748	624	1220	143	462	508	951	171	430	47	89	26	36

Zdroj: Národný archív ČR Praha, f. Úrad predsedníctva vlády, kart. 1115, Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku 1946-1948 z 20.1.1949

Slováci, ktorí sa prihlásili na presídlenie sa krátkom čase stretli s vážnymi spoločenskými problémami. Museli bojovať s pocitom „vylúčenia“ zo strany orgánov maďarského štátu, okolitej maďarskej komunity, v ktorej žili (obyvatelia dediny, susedia), vlastnej slovenskej komunity (Slováci, ktorí sa neprihlásili na presídlenie) a dosť často aj od vlastnej rodiny.

Slovenské periodiká takticky využívali nedôveru a neinformovanosť medzi slovenskými a maďarskými obyvateľmi a „bohato“ uverejňovali články o krivdách spáchané maďarskými úradmi, predstaviteľmi jednotlivých cirkví, samotnými maďarskými občanmi.

Národná obroda v článku „Metódy barbarických Maďarov“ obvinila „... farára reformovanej cirkvi v obci Oroszlány, že vyhnal z kostola ľudí, ktorí sa prihlásili na presídlenie a ich deťom

zakázal konfirmáciu. Obecný notár tieto obvinenia odmietol a žiadal podžupana, aby urobil vhodné kroky, „lebo vzťah medzi presídlencami a ostatnými v obci je vyostrený. ...“³³

Sloboda aktívne informovala svojich čitateľov o prenasledovaní slovenských presídlencov a o sústavnom porušení Dohody ako aj o postojoch maďarských úradov voči presídlencom. „...maďarskí policajní úradníci si na presídlencoch vybijajú svoju nenávisť voči Československej republike vrhli sa a zbili rendőri (žandári) na presídlenca len preto, že mal na kabáte slovenskú trikolóru... polícia zatkla a zbila Slováka, len pri legitimácii podotkol, že je presídlenec...“³⁴

Medzi „oblúbené témy“ časopisu *Sloboda* patrila chudoba, bezmocnosť slovenských občanov. „Slováci v budapeštianskom obvode dôsledkom jednostranného zastavenia transportu sú v najťažšom postavení. V 20 stupňovej zime sedia v nevykúrených bytoch pri svojich chorých starcoch a deťoch, nemajú žiadnu zásobu potravín a v skutočnosti hladujú. Zo zamestnania ich povyhadzovali, lebo sa prihlásili za Slovákov a svojou nečinnosťou rozmnožujú rady aj tak početných nezamestnaných. Či to nie je hrozné postavenie? Ľudia, ktorí by chceli pracovať musia hľiviť, mrznúť a hladovať, len preto, že sú Slováci. Nepohne sa vo vás svedomie budapeštianski páni, keď sa na všetko toto dívate? Nariekate nad tými ktorí sa majú dobre a našu hroznu biedu tu nevidíte „“³⁵

Podľa pokynov Maďarskej presídľovacej vládnej komisie (Magyar Áttelepítési Kormánybizottság, MÁB) od júla 1946 postupne poslali na nútenú dovolenku tých štátnych zamestnancov, ktorí boli zaregistrovaní na presídlenie v Československej presídľovacej komisii (ČsPK). Pre prepustených zamestnancov a ich rodiny tieto opatrenia znamenali vážne sociálne ťažkosti. Tieto správy často z propagandistických dôvodov prekračovali hranice reality.

Prihlásení na presídlenie sa chceli čím skôr presťahovať na územie Slovenska. Ich trpezlivosť sa zo dňa na deň strácala. Podľa správ *Slobody* zo 4. decembra 1946 bolo zaslané Memorandum³⁶ pre OSN, pre maďarskú a slovenskú vládu, s 20 tisíc podpismi presídlencov, v ktorom žiadali urýchlenie výmeny obyvateľstva. Nie je známe, kto bol iniciátorom akcie, ale podpisovú akciu mohla organizovať aj ČsPK. Aj tieto aktivity čakajú ešte na vyjasnenie historikmi.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať (a dokumenty z archívu MZV ČSR to tiež potvrdzujú) vyostrenú situáciu medzi presídlencami a obyvateľmi, ktorí sa neprihlásili na presídlenie. Ľudia na jednej aj druhej strane, tí ktorí sa nahlásili na presídlenie a neboli presídlení, ale aj tí ktorí zostávali na území, kde dlhodobo žili, boli často vyprovokovaní vzniknutou situáciou okolo presídlenia, boli zúfali, bezmocní pri riešení vlastných problémov. Neraz strácali zábrany a robili kroky, ktoré nemohli vyriešiť ich problémy.

³³ Podobné prípady sú spomenuté v sťažnosti Slovákov adresovanej predsedovi vlád Maďarska: „Áttelepülésre váró magyarországi szlovákok propagandisztikus panaszlevele a Magyar Miniszterelnöknek.“ 1946. december 16, Budapest. Online: http://www.natarch.hu/archivnet/old/rovat/forras.phtml?forras_kod=858

³⁴ *Sloboda*, 1946, roč. III., č. 2. O čom nepíše maďarská tlač.

³⁵ *Sloboda*, 1946, roč. III., č. 3. Kto vlastne porušil zásady ľudskosti. Hrozné postavenie našich budapeštianskych bratov – Bieda, hlad a zima žalujú – Nastane konečne náprava?

³⁶ Memorandum bolo uverejnené v *Slobode* dňa 5. decembra 1946. Podľa konštatovania MÁK (Magyar Áttelepítési Kormánybizottság) len 25 % podpisov je pravých (ÚMKL-MÁK XIX-A-15-d/116.-Jelentések 1946. december 27.) KUGLER, József. A Magyar Áttelepítési Kormánybizottság tevékenysége a kétoldalú csere megindulásáig (1946 júliusától 1947 márciusáig). vid'. Online: www.mtaki.hu/docs/cd1/kugler/k_mak.htm

Na základe archívnych dokumentov³⁷ je možné vytvoriť tematické skupiny o sťažnostiach presídlencov, t. j. aké sťažnosti predkladali úradom, resp. Československej presídľovacej komisii Slováci, ktorí sa prihlásili na presídlenie: protiprávne prepustenie verejných a súkromných zamestnancov zo služieb; odňatie pôdy presídlencom v rámci pozemkovej reformy; vypovedanie z bytu; odopieranie prídely potravín a iných náležitostí; bezdôvodné ublíženie na tele; protiprávne zaisťovanie presídlencov; vymáhanie reparačných dávok, daní, rekvirácia dobytku a iných hnutelností; odopieranie vydávať mlecie povolenia; odopieranie vystavovať bezplatné doklady; rôzne neprítojnosti.

Približná štatistika o podaných sťažnostiach a došlých maďarských odpovediach (v Budapešti, dňa 6.1.1947)

Podané sťažnosti prostredníctvom ministerstva zahraničných vecí a ministerstva vnútra Maďarska	320 sťažností
Prostredníctvom Konzulárneho oddelenia Úradu Vládneho delegáta ČSR pri Spojeneckej kontrolnej komisii (SKK) v Budapešti uplatnili.....	400 sťažností
<hr/>	
od maďarských úradov došlo.....	299 odpovedí
článok IV. V. VI. VII. VIII. a X. elaborátu obsahuje.....	249 prípadov
článok I. II. III. IX.....	149 prípadov
<hr/>	
spolu.....	441 prípadov
ohľadom prípadov uvedených v čl. IV. V. VI. VII. VIII. X. došlo maďarských odpovedí.....	43 prípadov
ohľadom prípadov uvedených v čl. I. II. III. a IX. došlo maďarských odpovedí.....	52 prípadov
Počet ďalších nepredmetných odpovedí.....	209 prípadov
<hr/>	
spolu.....	304 prípadov
Z odpovedí došlých na prípady v celom elaboráte t.j. z 95 odpovedí maď. úrady: Uznávajú odôvodnenosť slovenských sťažností v16 prípadoch	
Nezaujali stanovisko s odôvodnením, že nemohli prípad vyšetriť v8 prípadoch	
Neuznali odôvodnenosť slovenských sťažností71 prípadov	
spolu.....95 prípadov	

³⁷ Národný archív ČR Praha, f. Úrad predsedníctva vlády, kart. 1115. Výkaz o odovzdaných spisoch týkajúcich sa porušenia Dohody o výmene obyvateľstva a rozhodnutí Zmiešanej československo-maďarskej komisie maďarskými úradmi a ich orgánmi.

Okrem úradne evidovaných sťažností, boli evidované aj ďalšie ťažkosti Slovákov prihlásených na presídlenie, ktoré sa nachádzajú v zápisniciach spísaných na rôznych úradovniach Československej presídľovacej komisie.

Tieto zápisnice potvrdzujú, že mnohí z prihlásených na presídlenie stratili prácu v štátnych úradoch (pošty, železnice, žandárstvo a na úradoch ...). Najviac boli postihnutí roľníci, ktorí nedostávali napr. prácu pri sezónnych prácach.

Podľa maďarskej historiografie počas realizácie pozemkovej reformy maďarská vláda nepotlačila požiadavky roľníkov slovenského pôvodu, navyše sa snažila ich nároky spĺňať a povzbudiť ich na zotrvanie v bydlisku³⁸.

Pri tom sa medzi zápisnicami nachádzajú sťažnosti súvisiace s pozemkovou reformou, ktoré otvárajú ďalšiu, pre historika veľmi podstatnú a ešte stále nie vo všetkých oblastiach vyriešenú, otázku. Prihlásení na presídlenie sa sťažujú ČsPK, že im maďarské úrady odobrili pozemky, ktoré dostali počas realizácie pozemkovej reformy. (600/1945 M.E. sz. rendelet)

Dr. Árvay – tabulárny sudca, vedúci právneho oddelenia Krajského pozemkového úradu v Budapešti – sa k slovenským sťažnostiam sa vyjadril: „*Úradným maďarským stanoviskom je, že všetky prídely z maďarskej pozemkovej reformy presídlením strácajú platnosť a že právnym nákladom toho je ustanovenie § 7 nar. Č. 5300/1947 M.E., ktoré znie: „Prídely, ktoré sa v prospech osôb presídlencov do Československa stali na základe nar. 600/1945 M.E. a právnych pravidiel toto nariadenie doplňujúcich alebo pozmeňujúcich, strácajú faktom presídlenia platnosť.*“³⁹

„*Pokiaľ ide o sťažnosti presídlencov, zostavené právnym oddelením ČsPK, ktoré sa vyťahuje prevažne na prípady z doby pred platnosťou cit. § 7 bolo by treba každý jednotlivý prípad osobitne preskúmať, ale, že iste došlo k odňatiu právom, lebo buď neboli prídely právoplatné, buď bol tu právny dôvod pre ich odňatie, lebo napr. presídlenci na pôde nehospodárili riadne.*“⁴⁰

Kalvária presídlencov slovenskej národnosti z Maďarska na rodnú zem sa ich príchodom ešte neskončila. Na slovenských presídlencov v staronovej vlasti čakali nové ťažkosti. Veľmi výstižne písal o dobových náladách Eduard Chmelár (slovenský historik) „*Na železničných stanicách sa namiesto privítania stretli s odsunutými Maďarmi (tentoraz už do Maďarska), ktorí na nich cez zamrežované okienka nákladných vagónov kričali: „Prečo ste sem prišli? Vy ste nás vyhnali! Vy ste nám roztrhli rodiny! Prečo ste nám to urobili?... Až keď im prideliť tzv. identifikačné listy, dozvedeli sa, že majetky, ktoré dostanú, zhabali Maďarom. Pre presídlencov to bola veľmi nepríjemná situácia. Nezriedka sa stávalo, že im vybrali dom, v ktorom ešte bývali Maďari čakajúci na odsun. ... Pridelovanie pozemkov sprevádzal hneď od začiatku značný chaos. Stalo sa, že viaceré slovenské rodiny dostali dokumenty na ten istý dom. Nezriedka ich sabotovali samotní Maďari, ktorí im odmietali ukázať pridelené parcely alebo ukázali nepravé. ... Nedôverovali im ani domáci Slováci, medzi ktorými sa navyše*

³⁸ KUGLER, József. *Lakosságcsere Délkelet-Alföldön*. Budapes : Osiris – MTA, 2000.

³⁹ AMZV ČR, f. právny odbor 1945 – 1954, kart. 125. Správa predsedu československej složky právnej znaleckej komisie pri SK.

⁴⁰ AMZV ČR, f. právny odbor 1945 – 1954, kart. 125. Správa predsedu československej složky právnej znaleckej komisie pri SK.

rozšírila fáma, že krajaniam im vezmú kostoly – boli to totiž evanjelici na rozdiel od väčšinového katolíckeho obyvateľstva...“⁴¹

Za koniec výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom sa považuje dátum 20. december 1948. Pritom výmena skutočne skončila po presídlení 150 rodín zo Slovenska do Maďarska. Tieto rodiny nemali šancu na získanie československého štátneho občianstva. Výmena obyvateľstva skutočne skončila až 5. januára 1949, dátum potvrdila aj Maďarsko-československá zmiešaná komisia svojim konečným rozhodnutím č. 66, v ktorom výmenu obyvateľstva vyhlásila za ukončenú.

Prístup politikov a historikov k problematike výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom je protichodný. „Maďarská otázka“ sa objavuje pri politických súbojoch ako neriešiteľná historická otázka alebo aktuálny menšinový problém. Politici prirodzene veľmi vďačne vytiahnu na svetlo každý taký okruh otázok a problémov, opakovaním a zdôrazňovaním ktorého získajú politický kapitál.

Kým žili a žijú tí, ktorých sa vysídľovanie dotklo, politickí predstavitelia budú tento okruh otázok a problémov považovať za zdroj konfliktov, nehovoriac o dnes už neriešiteľnom materiálno-právnom aspekte konfliktu, ktorý pramení v myšlienke prípadnej náhrady za utrpené škody.

⁴¹ CHMELÁR, Eduard. *Deväťdesiatdeväť dní, ktoré otriasli Slovenskom*. Online: <http://www.noveslovo.sk/node/34788>

Pramene a literatúra

Archívne fondy

Národný archív Československej republiky, Praha

- f. Úrad predsedníctva vlády

Archív Ministerstva zahraničných vecí Československej republiky

- f. právny odbor 1945 – 1954

Magyar Nemzeti Levéltár (Maďarský národný archív)

- Új Magyar Központi Levéltár – XIX-A-15-a. Magyar áttelepítési kormánybiztosság. Elnöki iratok 1946 – 1949.

Digitalizované archívne materiály:

„Áttelepülésre váró magyarországi szlovákok propagandisztikus panaszlevele a Magyar Miniszterelnöknek.“ 1946. december 16., Budapest. Online.

http://www.natarch.hu/archivnet/old/rovat/forras.phtml?forras_kod=858

Az 1946. évi Csehszlovák Különbizottság magyar összekötőinek közös jelentése. Kelt Budapesten. 1946. július 30. In. Hatvan éve történt: csehszlovák – magyar lakosságcsere. A Barátság melléklete. MTA Kisebbségkutató Intézete, Budapest, s. 7-12. Online.

http://nemzetisegek.hu/repertorium/2007/05/belivek_27-51.pdf

Dobová tlač:

Národná obroda, 1945

Sloboda, 1946

Spomienky (Oral History):

Štefan Markuš slovenský presídlenec. Rozhovory o presídlení z Dolnej zeme (1946 – 47)

Online: <http://morsesadomnieva.blogspot.sk/2009/07/presidlenci-vymena-obyvateľstva-v-r.html>

Štefan Markuš slovenský presídlenec. Rozhovory o presídlení z Dolnej zeme (1946 – 47)

Online: <http://morsesadomnieva.blogspot.sk/2009/07/presidlenci-vymena-obyvateľstva-v-r.html>

Presídlenec pán Svoreňa z Kolárova.

Online: http://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1534

Stenoprotokoly – Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna:

Dr. Ján Čech, člen SNR a predseda Osídľovacieho úradu. Digitální knihovna › SNR 1945-1946 › Stenoprotokoly › 16. schůze › Úterý 26. února 1946.
<http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/016schuz/s016006.htm>

Vystúpenie povereníka pre informácie Dr. Samuela BELLUŠA v SNR. Digitální knihovna › SNR 1945-1946 › Stenoprotokoly › 16. schůze › Úterý 26. února 1946.
<http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/016schuz/s016006.htm>

Andrej Žiak, člen presídľovacej komisie a súčasne poslanec SNR. Schôdzi SNR 14. mája 1946. Digitální knihovna › SNR 1945-1946 › Stenoprotokoly › 16. schůze › Úterý 26. února 1946.
<http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/016schuz/s016006.htm>

Literatúra:

BOBÁK, Ján. Slováci v Maďarsku (1918 — 1945). Bratislava : Kubko Goral 1998. 53 s.

BOBÁK, Ján. *Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom: 1947 – 1948*. Bratislava : Kubko Goral, 1996.

ČIERNA- LANTAYOVÁ, Dagmar. *Tradícia a dejiny. Vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949)*. Bratislava : TYPOSET print, spol. s r. o., 2009.

FICERI, Ondrej. Teórie etnickej identity Kanchan Chandrovej a národnej indiferencie a možnosti ich uplatnenia pri historickom i etnologickom výskume jazykovo-kultúrne heterogénneho obyvateľstva juhoslovenských regiónov a miest. In *Slovenský národopis*, 2016, roč. 64, č. 3, s. 313-326.

GREŽDOVÁ, Helena. Činnosť Československej presídľovacej komisie v Budapešti In Sáposová, Zlatica; Šutaj, Štefan. *Povoynové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 163-179.

KUGLER, József. Nehéz honcsere, Dilemmák a második világháború után. Online: http://www.napkut.hu/naput_2007/2007_07/012.htm

KUGLER, József. *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön*. Budapest : Osiris Kiadó-MTA Kisebbségkutató Műhely, 2000.

KUGLER, József. A csehszlovák–magyar lakosságcsere népességföldrajzi vonatkozásai a délföldi régióban. Online: <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/1997/ProMino97-1-05-Kugler.pdf>

MOMKO, Miloš. Antifašistický front Slovanov v Maďarsku. Online: <http://www.oslovma.hu/XXX/AntiFFSM.pdf>

NÉMETH, Zoltán. A csehszlovák-magyar lakosságcsere Nyíregyházán 45 év távlatából. In *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 1992, číslo 4, s. 512.

PETRÁŠ, René. Mezinárodní právo a transfery obyvateľstva po druhej svetovej válce. In Sáposová, Zlatica; Šutaj, Štefan. *Povoynové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov, Universum 2010 s. 36-49.

POPELY, Árpád. *A lakosságcsere területi szempontjai és etnikai következményei*. Online: <http://www.nogradhistoria.eu/data/files/186641611.pdf>

POPÉLY, Árpád (ed.). *Spisy k dejinám Maďarov v Československu*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2008. 430 s.

ROMSICS, Ignác. Az újracsztott köztes-Európa. In *Európai utas. Az európai együttműködés folyóirata*. ročník XIV, číslo 38. Online: <http://www.hhrf.org/europaiutas/20001/3.htm>

SZALATNAI, Rezső. *Kisebbségben és igazságban*. Bratislava : Madách, 1970.

ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948 : Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1993.

ŠUTAJ, Štefan. *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*. Prešov : Universum, 2005.

ŠUTAJ, Štefan. "Akcia Juh" - *Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993.

ŠUTAJ, Štefan. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom – migrácie a Slovensko – výskum a výsledky. In Sáposová, Zlatica; Šutaj, Štefan. *Povoynové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010.

TÓTH, Ágnes. *Migrationen in Ungarn : 1945 – 1948*. München : Oldenbourg, 2001.

TÓTH, István. *Szlovákok a 20. századi Magyarországon*. Online: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/szlovakok/fejzetek_a_m_o_i_romanok_es_szlovakok_tort/pages/006_szlovakok.htm

UJVÁRY, Zoltán. *Bezdomovcom v rodnej zemi : deportácia Maďarov do Čiech*. Dunajská Streda : Lilium Aurum, 1997.

VACULÍK, Jaroslav. K výměně obyvateľstva mezi Maďarskem a Československem. In Sáposová, Zlatica; Šutaj, Štefan, *Povoynové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010.

VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu: 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002.